

REİSÜLKURRA ABDULLAH EYYÛBÎ HAYATI ve ESERLERİ

Yonis İNANÇ*

Öz

Bu çalışmada Birgivî'nin (929-981/1523-1573) nahve dair *İzhârü'l-esrâr* adlı eserinin meşhur şârihlerinden Reîsülkurra Abdullah Eyyûbî'yi (1176-1252/1763-1836) tanıtmaya çalıştık. Abdullah Eyyûbî'nin tahsil hayatından, ders aldığı hocalarından, telif ettiği eserlerinden bahsettik. Bizzat ulaşabildiğimiz eserlerinin muhtevası hakkında kısa bilgiler verip bu eserlerin özelliklerine dair gerekli bilgiler sunduk. Ulaşamadığımız veya Abdullah Eyyûbî'ye nisbetini teyit edemediğimiz eserlerin ise sadece isimlerini vermekle yetindik.

Anahtar kelimeler: Birgivî, İzhârü'l-esrâr, İzhâr, Abdullah Eyyûbî, Reîsülkurra.

The Clarifier of İzhâr Abdullah Eyyûbî His Life and Books

Abstract

In this study Abdullah Eyyûbî (1176-1252/1763-1836) who is a prominent clarifier regarding the book "İzhârü'l-esrâr" of Birgivî (929-981/1523-1573) on syntax is going to be presented. The study brings up his education life, the teachers that he took education from and the books that he wrote. Also it gives brief information about his books that can be accessed and presents the necessary information on the features of these studies. The books that cannot be accessed or confirmed the relation on Abdullah Eyyûbî is mentioned by only their headings.

Key words: Birgivî, İzhârü'l-esrâr, İzhâr, Abdullah Eyyûbî, Reîsülkurra.

Giriş

Birgivî'ye ait olup kısaca *İzhâr* diye bilinen *İzhârü'l-esrâr* adlı eser, nahiv ilmi için son derece önemli kaynaklardandır. Söz konusu nahiv kitabı, Osmanlı medreselerinde oldukça itibar görmüş, Arapça eğitiminin temel kaynakları arasına girmiş ve pek çok âlim tarafından da şerh edilmiştir.¹ Birgivî'nin bu meşhur eserini şerh edenlerden biri de 1252 (1836) yılında vefat eden Abdullah Eyyûbî'dir. Abdullah Eyyûbî her ne kadar nahiv talebeleri arasında "*Eyyûbî Şerhi*" ile bilirse de daha çok kıraat mütehasısları nezdindeki reîsülkuralığı ile öne çıkmaktadır. İstanbul'un önemli camilerinde imamlık, vaizlik ve bazı eğitim kurumlarında öğretmenlik vazifelerinde bulunan; Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf, Nahiv ve Kur'ân ilimlerine dair yirmiden fazla eser telif eden Abdullah Eyyûbî birçok yönüyle dikkat çekmektedir. Bununla birlikte bir de Eyüp semtine, Eyüp Sultan Camii'ne ve Ebû Eyyûb el-Ensârî

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Belagatı. (yunus.inanc@gmail.com)

1 Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivî, Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, İstanbul: Seha Yay., 1992, s. 165-168; Hüseyin Elmalı, "İzhârü'l-esrâr", *DİA*, XXIII, s. 506-507.

Hazretlerine olan düşkünlüğü göze çarpmaktadır ki bu sahada da eserler telif etmiştir.

Bu kısa girişten sonra, ulaşılabilen kaynaklar ışığında Abdullah Eyyûbî'nin hayatı ile ilgili bilgi ve değerlendirmelere ana hatlarıyla temas edebiliriz.

Hayatı

Abdullah Eyyûbî'den bahseden kaynaklarda onun reîsülkurrâ² olduğu ve Eyüp Sultan Camii'nde başımaçlık, Sultan Ahmed Camii'nde vaizlik yaptığından bahsedilmiş, farklı sayılar belirtilerek eserleri sıralanmış ve vefat tarihi zikredilmiştir.³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Abdullah Eyyûbî'nin hayatından bahsederken şu ifadelerle yer vermiştir: “*Ter-ceme-i hâl-i âlîlerinin tafsili* الولد صنو أبيه [çocuk babasının ikizi (gibi)dir] sırrına mazhar olan mahdumları; Molla Efendi şöhretiyle benâm Mehmed Emin Efendi'nin âsâr-ı fâzîlânelerinden “*Gülşen-i meşâyih-i selâtîn*” nâm eser-i kıymetdârında mezkûrdur.”⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, Abdullah Eyyûbî'nin Molla Efendi olarak bilinen oğlu Mehmed Emin Efendi'den⁵ (ö. 1275/1859) söz ederken bu eseri torunu Sabit Efendi'de gördüğünü ve eserin 1000 (1592) tarihinden itibaren selâtîn camilerindeki kürsî şeyhlerinin terâcim-i ahvâline dair olduğunu söylemiştir.⁶

Abdullah Eyyûbî'den bahseden araştırmacılar, Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bu bilgiye istinaden Mehmed Emin Efendi'nin bu eserine işaret etmiş,⁷ ancak hiçbirisi bu eserin yazma mı matbu mu olduğuna, yazma ise hangi kütüphanede bulunduğuna, matbu ise hangi tarihte, nerede basıldığına dair bir bilgi vermemiştir. Araştırmamız boyunca birinci derecede önem ifade eden

- 2 Recep Akkuş, “Reîsülkurrâ”, *DİA*, XXXIV, 545-546. Recep Akkuş, “reîsülkurrâ” tabirini ilk defa Eyyûbî Molla Mehmed Efendi'nin (ö. 1859) “*Umdetü'l-hullân fi İzâhi Zübdetü'l-irfân*” adlı eserin mukaddimesinde babası Abdullah Eyyûbî için kullandığını ifade etmiştir.
- 3 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, I, 379-381; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn: Esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951, I, 489; Hayruddin ez-Zirikli, *el-A'lâm: Kâmûsu terâcîmi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-arabi ve'l-müsta'ribîne ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 15. Baskı, 2002, IV, 131; Ali Turgut, “Abdullah Eyyûbî”, *DİA*, I, 102-103.
- 4 Bursalı Mehmed Tahir, “Abdullah Eyyûbî”, *Sırât-ı Müstakîm*, İstanbul 24 Mart 1326, cilt: 6, sayı: 135, s. 75; a.mlf, *Osmanlı Müellifleri*, I, 379.
- 5 Mehmed Emin Efendi için bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 38; Reşat Öngören, “Molla Mehmed Emin Efendi” *DİA*, XXX, 258-259.
- 6 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 380.
- 7 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-müfessirîn*, İstanbul: Bilmen Yay., 1973, II, 424; Mehmet Nermi Haskan, “Abdullah Eyyûbî”, *Eyüplü Meşhurlar*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2004, I, 30-32; Mehmet Efendioğlu, “Abdullah Eyyûbî”, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sempozyumu VI*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2003, s. 318-323.

ve aslî kaynak niteliğinde bulunan bu esere ulaşamadık. Ancak en az onun kadar değerli başka bir esere ulaştık. O da yine oğlu Molla Mehmed Emin Efendi tarafından telif edilen *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye* adlı başka bir eserdir.⁸ Mehmed Emin Efendi'nin, adını Sultan Abdülmecid'e nisbetle verdiği bu eser Türkçe olup yedi bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızı esas itibarıyla yedinci bölüm ilgilendirmektedir. Zira Mehmed Emin Efendi, yedinci bölümde Eyüp Camii'nde görev yapan hatiplerin, imamların, vaizlerin hayatından bahsetmiştir. Biyografilerine yer verdiği kişiler arasında babası Abdullah Eyyûbî de bulunmaktadır. Buna göre özellikle oğlunun verdiği bilgiler çerçevesinde diğer terâcim müelliflerinin kaydettiklerini de dikkate alarak Abdullah Eyyûbî'nin doğumunu, yetişmesini, tahsil hayatını, kişiliğini, bulunduğu vazifeleri ve vefatını ele alabiliriz.

Doğum Tarihi ve Doğum Yeri:

Mehmed Emin Efendi, babası Abdullah Eyyûbî'nin 1176 senesinin Ramazan ayının 11. gecesini imsak vaktine yakın dünyaya geldiğini ve Eyüp semtinde yetişip büyüdüğünü söylemiştir.⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Sırât-ı Müstakîm* dergisindeki "Abdullah Eyyûbî" başlıklı yazısında 1176 senesinde, İstanbul'un Eyüp Sultan Mahallesinde doğduğunu ve 1252 senesinde de vefat ettiğini kaydetmiş,¹⁰ Ahmed Lütfi ise Abdullah Eyyûbî'nin doğum tarihine yer vermeyip 7 Rebûlâhîr 1252 (22 Temmuz 1836) senesinde vefat ettiğini, seksen seneyi aşan ömrünü faydalı ilimlerin neşrine, öğretime hasrettiğini belirtmiştir.¹¹ Mehmed Süreyyâ da 7 Rebûlâhîr 1252'de vefat ettiğini, türbe civarında medfun olduğunu zikrettikten sonra "çeşitli ilimlerde üstâd bir pîr olup seksen yaşındaydı." demiştir.¹² Kimi araştırmacılar onun bu ifadesini seksen yaşında iken vefat ettiği şeklinde değerlendirerek, vefat ettiği tarihten (Hicrî

8 Söz konusu eser matbu olup yazma nüshasına ulaşamamıştır. Çeşitli tarihlerde yapılmış baskıları mevcuttur. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi bölümünde 4625 numarada, bir nüshası aynı kütüphanenin Hasan Hüsnü Paşa bölümünde 882 numarada, bir nüshası da yine aynı kütüphanenin Hacı Mahmud Efendi bölümünde 4610 numarada kayıtlıdır. Sözü edilen kütüphanede farklı baskıları mevcuttur. Ancak bizim faydalandığımız nüsha Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinin Oktürk Bölümünde 155 numarada kayıtlıdır.

9 Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314, s. 120.

10 Tahir, "Abdullah Eyyûbî", *Sırât-ı Müstakîm*, s. 75. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Abdullah Eyyûbî'den bahsederken doğum tarihine yer vermemiştir. Bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 364-366.

11 Ahmed Lütfi, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1302, V, 72.

12 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996, I, 64.

1252 yılına tekabül eden 1836 yılından) yaşını çıkarmak suretiyle 1756 (1169/1170) yılında doğduğu sonucunu çıkartmışlardır.¹³

Ancak oğlunun ifadelerine göre Abdullah Eyyûbî 11 Ramazan 1176 tarihinde (26 Mart 1763 Cumartesi) dünyaya gelmiştir. O halde Mehmed Emin Efendi'nin sözü geçen eserinde ve Bursalı Mehmed Tâhir'in *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde verdiği doğum tarihini esas kabul ettiğimizde diğer kaynaklarda zikredilen ve vefat ettiğinde seksen yaşında olduğuna dair bilgi geçerliliğini yitirmektedir. Ayrıca Ahmed Lütfî Abdullah Eyyûbî'den bahsederken onun seksen yaşında iken vefat ettiğini söylememiş, aksine "*nakdîne-i ömr-i azizi -ki seksen sâli mütecavizdir- ulûm-i nâfi'a neşr u ta'lîmine ve ibâdât u tâata münhasır olmuştur.*"¹⁴ diyerek sekseni aşan ömrünü faydalı ilimlerin yayılmasına, öğretilmesine, ibadet ve itaate hasrettiğini belirtmiştir. Oğlu Mehmed Emin Efendi de babasının vefatından söz etmekle birlikte kaç yaşında vefat ettiğine yer vermemiştir. Netice olarak söylenebilir ki; Abdullah Eyyûbî, hicrî 11 Ramazan 1176, miladi 26 Mart 1763 senesinde, Cumartesi günü imsak vaktine yakın doğmuştur.

Tahsil Hayatı ve Hocaları:

Mehmed Emin Efendi, babası Abdullah Eyyûbî'nin 1192 (1778/1779) senesinde hıfzını tamamladığını, daha sonra Arap dili ve edebiyatına dair ilimleri tahsil ettiğini, Nâ'lîzâde Efendi'den¹⁵ (1129-1201/1716-1786) vücûhât tahsil ettiğini, hocasının vefatının ardından Reîsülkurrâ Hacı Sâlih Efendi'den (ö. ?) icâzet aldığını söylemiş ve bu süre zarfında "*vücûhât-ı Kur'âniye'de*" pek yüce noktalara eriştiğini ifade etmiştir.¹⁶ Abdullah Eyyûbî, Kur'an ilimlerine dair yazdığı bir risalesinde İmam Cezerî'den (ö. 833/1429) kendisine gelene kadarki silsileyi zikrettikten sonra bu silsilenin sonunda şu bilgilere yer vermiştir: "...ondan Yakup Ağa Camii imamı Şeyhulkurra Hacı Sâlih Efendi ve Eyyûb Ensârî türbedarı Nâ'lîzâde Hacı İbrahim Efendi ahz etmişlerdir ve abdi hakîr de *Teyşîr* tarîkini ve *Dürre* tarîkini ve *Takrîb'den* Sûre-i Câsiye'ye varınca merhum Nâ'lîzâde'den ahz edip ve Sûre-i Câsiye'den ilâ ahiri'l-Kur'an mezkûr Hacı Sâlih Efendi'den *Tayyibe* tarîkinin tekmili mukadder olmuştur."¹⁷

13 Mehmet Efendioğlu, "Abdullah Eyyûbî", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sempoziumu VI*, s. 319.

14 Ahmed Lütfî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 72.

15 Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, s. 128-130.

16 Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, s. 120.

17 Abdullah Eyyûbî, *Risâle fi kirâati's-seb'a ve'l-aşere ve't-takrîb*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Ögüt, nr. 67, vr. 164b, 165a.

Abdullah Eyyûbî'nin kıraat alanında kimlerden ders aldığını görmek üzere yine oğlu Mehmed Emin Efendi'nin, Hâmid b. Abdullah el-Paluvî'ye¹⁸ (ö. 1173/1760'dan sonra) ait *Zübdetü'l-irfân fi tecvîdi'l-Kur'ân* adlı esere yazdığı *Umdetü'l-hullân fi îzâhi Zübdetü'l-irfân* adındaki şerhine bakarak onu daha yakından tanımaya çalışalım. Mehmed Emin Efendi'nin mezkûr şerhinin baş kısmında, kıraattaki İstanbul ve Mısır tarîklerini¹⁹ silsile halinde gösteren bir şema bulunmaktadır. Bu şemadan anlaşıldığı kadarıyla Abdullah Eyyûbî kıraat ilmini Reîsülkurrâ Şeyh Hacı Sâlih b. Ali'den (ö. ?) almıştır. Hacı Sâlih b. Ali, Şeyh Abdullah'tan²⁰ (ö. 1167/1754); Şeyh Abdullah, babası Şeyh Muhammed'den (ö. ?); Şeyh Muhammed, babası Şeyh Yusuf b. Abdurrahman'dan (ö. ?); Şeyh Yusuf b. Abdurrahman, "Evliya Efendi" diye meşhur Reîsülkurrâ Şeyh Muhammed b. Cafer'den (ö. Zilkâde 1045/Nisan-Mayıs 1636); Şeyh Muhammed b. Cafer ise, Şeyh Ahmed el-Mesyerî el-Mısırî'den²¹ (ö. 1006/1597), o da Nâsirüddin Muhammed b. Sâlim Tabelavî'den²² (ö. 966/1559) almıştır. Bu şemada Hacı Sâlih b. Ali'den Abdullah Eyyûbî ile birlikte ders alan kimseler arasında, kendisi hakkında kaynaklarda başkaca bir bilgiye rastlayamadığımız, "Çamaşırıcızâde" diye meşhur Şeyh Hacı Ahmed de bulunmaktadır.²³

18 Hâmid b. Abdullah el-Paluvî için bkz: ez-Zirikli, *A'lâm*, II, 162; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945, I, 611; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993, I, 521.

19 İstanbul ve Mısır tarîkleri için bkz. Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fi îzâhi Zübdetü'l-irfân*, İstanbul: Y.y., 1854, s. 6-10.

20 Bu şemada Şeyh Abdullah'ın isminin yanında "Müellifü'l-İ'tilâf" kaydı vardır. *Mu'cemü'l-Müellifin* adlı eserin "Abdullah Hilmi" maddesinde Şeyh Abdullah ile ilgili olarak vefat tarihinin ardından (ö. 1167/1754) şu bilgilere yer verilmektedir: "Abdullah Hilmi b. Muhammed b. Yusuf b. Abdülmennân; "Yusuf Efendizâde" lakabıyla bilinir. Muhaddistir. Kurrânın şeyhlerindedir. *el-İ'tilâf fi vücühi'l-ihtilâf fi'l-kıraat* (الاتلاف في وجوه الاختلاف في القراءة) adında bir eseri vardır." bkz. Tahîr, *Osmanlı Müellifleri*, I, 364-366; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, II, 237.

21 Ahmed el-Mesyerî için bkz. Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fi îzâhi Zübdetü'l-irfân*, s. 6; Abdullah Eyyûbî, *Risâle fi kırââtî's-seb'a ve'l-aşere ve't-takrîb*, vr. 164b. Mehmed Emin Efendi, söz konusu ismi "el-Mesyerî" şeklinde okunması için hareketlerini açıkça belirtmiştir. Bkz: Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, s. 117.

22 Muhammed et-Tabelavî için bkz. Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, III, 310; İsmail Paşa, "Bidâyetü'l-kârî", *İzâhu'l-meknûn*, I, 168; İsmail Paşa, "Tabelâvî", *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 247.

23 Daha önce ifade edildiği üzere bu kitap, Hâmid b. Abdullah el-Paluvî'ye ait *Zübdetü'l-irfân fi tecvîdi'l-Kur'ân* adlı eser üzerine Mehmed Emin Efendi tarafından yapılan şerhtir. Hâmid b. Abdullah el-Paluvî ve adı geçen eseri üzerinde son dönemde çalışma yapan Mustafa Atilla Akdemir, çalışmasının ilerleyen bölümlerinde şârih Mehmed Emin Efendi'den ve babası Abdullah Eyyûbî'den bahsetmiş ve Abdullah Eyyûbî'nin, oğlu Mehmed Emin Efendi'ye kıraat ilminden 1227 (1812) yılında icâzet verdiğini ifade etmiştir. Abdullah Efendi'nin seb'a, aşere ve takrîb tarîklerini Na'lizâde Hacı İbrahim Efendi'den okuduğunu, takrîb tarîki bitmeden Câsiye Sûresi'nin (قُلْ لِلَّهِ أَمْرًا) âyetine gelindiğinde İbrahim Efendi'nin vefat etmesi üzerine takrîb hatmini Reîsülkurrâ Sâlih b. Ali Efendi'den tamamladığını söylemiştir. Bkz: Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdullah el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve "Zübdetü'l-İrfân"*

Kıraat ilmindeki icâzetnâmeleri, icâzetnâmelerin özellik ve içeriklerini, icâzet törenlerini çalışmasında ele alan ve bir örnek üzerinden tetkik eden Durmuş Arslan, Hâfız Hasan Uludağ'a ait icâzetnâmeyi incelemiştir. Bu icâzetnâmede Hâfız Hasan Uludağ'ın kıraat ilmini hangi kanallardan aldığı bütün ayrıntılarıyla zikredilmiş, icâzetnâme halkasında Abdullah Eyyûbî'ye de yer verilmiştir. Abdullah Eyyûbî'nin kimlerden icâzet aldığı ve kime icâzet verdiği ile ilgili bilgiler bütün ayrıntılarıyla ifade edilmiştir. Burada bizi ilgilendiren kısmını aynen aktarmakta yarar olduğu kanaatindeyim:

“... Bu üstad [**el-Hâc Hasan Efendi**] bana (kıraatteki icâzetini) şöyle anlattı: Ben önce Kasas Suresindeki “kul eraeytüm” ayetine kadar hoca efendi, âlim, erdemli (fâzıl), müttakî, kâmil, İstanbul'da Meşâyihu'l-Kurrâ Reisi, Saray Kurrâsının üstadlarından (şeyh) ve Büyük Ayasofya Camii Cuma Vaizi **Feyzullah** diye bilinen meşhur üstad **Şükrü Efendi'ye** okudum. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. Bu üstad ahirete göçtü. Daha sonra Allah bana yardımı ile kıymetli şeyh, kâmil üstad, muhaddis ve müfessir Eyyüb Sultan Camii birinci İmamı **el-Hâc Sâlih oğlu Abdullah'a** kalan kısmı tamamlamayı lutfetti. **(7-b)** Bu üstad bana, bütün üstadların ve kıraat âlimlerinin huzurunda (kırâat ilmini) okutmak için icâzet verdi. O da bana şöyle anlattı: İlk önce ben, hocam ve üstadım, **Na'îzâde** diye meşhur, Hz. Halid b. Zeyd (Eyyub Sultan) türbedârı **el-Hâc İbrahim Efendi'ye** Şâtubiyeye, Teysîr, Dürre ve Tahbîr adlı kitapların tazammun ettiği usulle (kıraat ilmini) okudum. Hatmimi Ahkâf Sûresi'ne kadar tamamlayınca, mezkûr üstad Rahmet-i Rahmân'a kavuştu. Daha sonra Allah bana, değerli şeyh, kâmil üstad, İstanbul'un (Allah bütün belalardan korusun) Meşâyihu'l-Kurrâ Reisi, **el-Hâc Ali oğlu Sâlih Efendi'ye** (Allah her ikisini de yüce affına mazhar eylesin) kırââtimi tamamlamayı lutfetti. Bu üstad bana, üstadların ve kıraat âlimlerinin huzurunda kıraat ilmini okutmak maksadıyla icâzet verdi. Bu mezkûr her iki üstad da bana şöyle haber verdi ki, her ikisi de şerefli âlim, ilminin gerektirdiği gibi davranan (‘âmil), ilmin bütün inciliklerine vâkıf, **(8-a)** erdemli (fâzıl), Kâdî Beydâvî şerhi ve meşhur Sahîh-i

Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 55.

Buhârî şerhi gibi faydalı birçok yazılmış ve düzenlenmiş eserlerin sahibi, zamanının biricigi, asrının eşsiz âlimi **Yusufefendizâde** diye çağrılan **Ebû Muhammed el-Hâc Abdullah Efendi**'den kıraât okudu.²⁴

Abdullah Eyyûbî kıraat ilminin dışında diğer ilimlerde de kendini yetiştirmişti. Bursalı Mehmed Tâhir, Abdullah Eyyûbî'nin Şeyhülislam Hamîdizâde Mustafa Efendi'den²⁵ (ö. 1208/1793) ilim öğrenip usulüne uygun olarak icâzet aldığını, kısa bir süre de olsa Gelenbevî İsmail Efendi'den (ö. 1205/1791) Kırmastîli Yusuf Efendi'nin (ö. 900/1494) usûl-i fıkıh ilmine dair *Vecîz* adlı eserini okuduğunu belirtmiştir.²⁶ Buraya kadar zikredilenleri değerlendirdiğimizde şu sonuca varabiliriz: Abdullah Eyyûbî başta Şeyhülislam Hâmîdizâde Mustafa Efendi ve Gelenbevî İsmail Efendi olmak üzere devrin önemli âlimlerinden ders almıştır. Na'lîzâde İbrahim Efendi, Hacı Sâlih Efendi gibi kıraât mütehasıslarından kıraat ilmini öğrenmiş, Milaslı Müftîzâde Efendi'den²⁷ (ö. 1252/1837) icâzet almış, oğlu Mehmed Efendi'ye (1227/1812 yılında)²⁸ ve Hacı Osman oğlu Hacı Hasan Efendi'ye icâzet vermiştir.

Bulunduğu Vazifeler:

Abdullah Eyyûbî, daha babası Hacı Sâlih Efendi hayattayken imamet hizmetinin yanında kıraat öğretimi ve çeşitli ilimlerinin tedrisiyle meşgul olmuş, 1203 senesinin Muharrem ayında (1788 senesinin Ekim ayı) babasının vefat etmesi üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî Camii'ndeki imamlık vazifesine asaleten başlamıştır. İmamlık vazifesinin yanında şer'î ilimlerin öğretimiyle ve özellikle de tecvid öğretimiyle meşgul olmuş, günde iki defa dinî meselelere dair dersler vermiştir. 1215 (1801) senesinin sonuna doğru Mihrişâh Vâlide Sultan hazretlerinin türbesi mukabilinde inşa edilen okulda öğretmenlik vazifesine başlamış ve burada da Kur'ân ve ilim öğretimine devam etmiştir. 1227 (1812/1813) tarihinden sonra imamlık hizmetini oğlu Mehmed Emin Efendi'ye havale etmiş, 1228 senesinin Zilkâde ayının 18'inde (12 Kasım 1813) Üsküdar Ayazma Camii vaizliğine getirilmiştir. 1242 senesinin Recep ayının

24 Durmuş Arslan, "Kıraat İlmünde İcâzetnâme Geleneği ve Bir İcâzetnâme Örneği", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas: 2003, sayı: VII/2, s. 291-317. Not: Bu alıntıda köşeli parantez arasındaki ifadeler bize; vurgular, parantez içinde verilen bilgiler ile numaralandırmalar makalenin yazarına aittir.

25 Şeyhülislam Hamîdizâde için bkz: Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul: İsmail Akgündüz Matbaası, 1966, III, 796, 835; Abdülkadir Altunsu, "Hamîdizâde Mustafa Efendi", *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972, s. 162; Mehmet İpşirli, "Mustafa Efendi, Hamîdizâde" *DİA*, XXXI, 298-299.

26 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 379.

27 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 378, 379; Cevat İzgi, "Müftîzâde Abdürrahim Efendi", *DİA*, XXXI, 507.

28 Akdemir, *Hâmid b. Abdullah el-Paluvî*, s. 55.

sonlarında (1827 senesini Şubat ayı) kendisine İstanbul Şeyhülkurrâ'lîği verilmiştir. 1246 senesinin Şevval ayınının 27'sinde (10 Nisan 1831) Kasımpaşalı Ahmed Efendi yerine Sultan Ahmed Camii Cuma vaizliği vazifesine getirilmiştir.²⁹

Abdullah Eyyûbî, Kur'an ilimlerine dair bir risalesinde Galata Sarây-ı Hümâyûnu'nda bulunan kişilere Kur'an-ı Kerîm ve vücûhât ilmini öğretmekle görevlendirildiğini söylemiş,³⁰ bir başka risalesinde de Valide Camii'nde Cuma vaizliği yaptığından söz etmiştir.³¹ Söz konusu risaleyi yaklaşık olarak 1229 (1813/1814) yıllarındaki hac ziyaretinin ardından yazdığı düşünülecek olursa Valide Camii'ndeki Cuma vaizliği vazifesi, 1246 yılında başladığı Sultan Ahmed Camii'ndeki Cuma vaizliği vazifesinden önceye tekabül etmektedir. Buraya kadar ifade edilenleri özetleyecek olursak; Abdullah Eyyûbî Eyüp Sultan Camii'nde imamlık ve vaizlik, Galata Sarây-ı Hümâyûnu'nda ve Mihrişâh Vâlîde Sultan hazretlerinin türbesi civarındaki okulda öğretmenlik, Üsküdar Ayazma Camii'nde vaizlik, Sultan Ahmed ve Valide Camii'lerinde Cuma vaizliği vazifelerinde bulunmuş ve kendisine İstanbul Şeyhülkurrâ'lîği verilmiştir.

Kişiliği:

Mehmed Emin Efendi, babası Abdullah Eyyûbî'yi "Engin bir deniz, muhakkik, işlerin en ince ayrıntılarına vâkıf olan üstün bir dahi, Nâzîmetü'z-Zehr³² adlı eseri mükemmel ve sağlam bir şekilde şerh eden, Şeyh Muharrem'in el-Fevâidü'z-Ziyâiyye adlı şerhini en ince ayrıntılarına kadar tetkik etmek suretiyle tamamlayan, özellikle vücûhât ilmi olmak üzere birçok farklı alanda eser sahibi, asrının reîsü'l-kurrâsı, toplantıların gözdesi, zamanının seçkinlerinden olan, kâri, mücevvid, Kur'an öğreticisi, mürşid, rehber ve Efendimiz Ebî Eyüp el-Ensârî Camii'nin imâm-ı evveli Şeyh Hacı Abdullah..." diye nitelemiştir.³³ Abdullah Eyyûbî, Eyüp Camii imamı olmaktan her zaman iftihar etmiştir.³⁴ Eserlerine bakılacak olursa onun Eyüp semtine olan sevgisi, bu semte

29 Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, s. 120-123.

30 Abdullah Eyyûbî, *Risâle fi krââtî's-seb'a ve'l-aşere ve't-takrîb*, vr. 153^b.

31 Abdullah Eyyûbî, *Hediyetü'l-huccâc*, Süleymaniye Ktp., Kasıdecizade, nr. 254, vr. 1^b. Abdullah Eyyûbî *Hediyetü'l-huccâc* adlı risalesinde Valide Camiinde Cuma vaizliği yaptığından söz etmiş, ancak Yeni Valide Camii mi yoksa Eski Valide Camii mi olduğunu belirtmemiştir. Ahmed Lütfî ise Abdullah Eyyûbî'nin Sultan Ahmed Camiinde Cuma vaizliği yaptığını belirtmiştir. Bkz. Ahmed Lütfî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 72.

32 Bu eser Ebû'l-Kâsim eş-Şâtîbî'ye aittir. Bkz. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941, II, 1921.

33 Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fi îzâhi Zübdeti'l-irfân*, s. 4.

34 Abdullah Eyyûbî, *Levâmiu'l-bedr fi büstâni Nazîmeti'z-zehr*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 27, vr. 1a.

hayrı dokunan kimselere duyduğu vefa, Eyüp Sultan Camii ve Türbesine bağlılığı hemen dikkatleri çekmektedir.

Söz gelimi *Risâle fi hakkı Hazret-i Ebî Eyyûb el-Ensâri* adındaki eserinin altıncı kısmında Eyüp Camii ve türbesi civarında medfûn olan zevâtın hayat hikâyelerini zikretmiş, eserin sonunda Kutbüddin Acemî'den bahsederken onun 901 (1495/1496) senesinde Eyüp Camii civarında, türbenin batı tarafında bir okul ve hocalar için bir ev yaptırdığını söylemiştir. Kendisinin de Kutbüddin Acemî'nin yaptırdığı okulda muallim olduğunu ve yine onun yaptırdığı evde ikamet ettiğini ifade etmiştir. Aslında Kutbüddin Acemî'nin kabri, türbe ve caminin güney kısmının dışında kalsa da Abdullah Eyyûbî, vakfından faydalandığı ve hanesinde oturduğu için nimete teşekkür olmak üzere sözlerine Kutbüddin Acemî'den bahsederek son vermeyi münasip gördüğünü belirtmiştir.³⁵

Abdullah Eyyûbî'den "Aynı dönemde yaşadığımız dostlarımızdandır; Allah selamet versin." diye söz eden Âkifzâde Amâsî³⁶ (1223/1808-1809), Abdullah Eyyûbî'nin Eyüp'te bulunan medresede müderrislik yaptığından, talebelere Kur'an, tecvîd, usûl ve fûrû ilimlerini öğrettiğinden, edîb olduğundan, talebelerine zarif bir şekilde eğitim verdiğinden, büyük bir âlim ve âbid bir zât olduğundan bahsetmiştir. Yine Âkifzâde Amâsî, Abdullah Eyyûbî'nin Bolulu İbrahim Efendi'nin (ö. ?) evinde yapmış olduğu derslere katıldığını belirtmiştir.³⁷

Mehmed Emin Efendi, babasının Şeyh Murad Dergâh'ı müşidi Hacı Mehmed Efendi'den Nakşibendî tarikatı üzere hilafet aldığını, Eyüp Sultan Camii'nde günde iki defa dinî meselelere dair dersler vermek suretiyle herkesin gönlünü kazandığını belirtmiştir. Abdullah Eyyûbî 1229 (1814) senesinin ortalarında hacca gitmeye niyetlenmiş ve görevlerinin tamamını oğluna bırakmıştır. Hac vazifesini yerine getirip döndükten sonra bütün vaktini ibadete ve telife vermiş; oğlunun ifadelerine göre farklı ilimlerde, büyük küçük yirmiden fazla eser tasnif etmiştir. Mehmed Emin Efendi, babasının kırk beş sene boyunca teravih namazlarını hatimle kıldırıldığını söylemiştir.³⁸ Ahmed Lütfî'nin ifadelerine göre ise Abdullah Eyyûbî, seksen seneyi aşan kıymetli ömrünü faydalı ilimlerin neşrine, öğretime, ibadet ve itaate hasretmiştir.³⁹

35 Abdullah Eyyûbî, *Risâle fi hakkı Hazret-i Ebî Eyyûb el-Ensâri*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Öğüt, nr. 67, vr. 114a-146a, vr. 145b, 146a.

36 Âkifzâde Amâsî için bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 374.

37 Âkifzâde Amâsî, *Kitabü'l-mecmû' fi'l-mesmû' ve'l-meşhûd*, çev: Hikmet Özdemir, İstanbul: Türkiye İlmî İctimai Hizmetler Vakfı Yay., 1998, s. 259.

38 Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, s. 120-123. Bursalı Mehmed Tahir de Abdullah Eyyûbî'nin Nakşibendî büyüklerinden Murad Buhârî Dergâhı şeyhi Mehmed Efendi'ye intisap ettiğini söylemiştir. Bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 379.

39 Ahmed Lütfî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 72.

Vefatı:

Mehmed Emin Efendi'nin anlattığına göre 1252 senesinin Rebûulevvel ayının başlarında sağlık durumu kötüleşen Abdullah Eyyûbî, Rebûulâhîr ayının 7'sinde bir Perşembe gecesi (22 Temmuz 1836) saat sekiz sularında vefat etmiştir. Şeyhlerden, âlimlerden, talebelerden ve halktan oluşan büyük bir kalabalık cenaze hazırlıklarına başlamak üzere iken padişah tarafından gönderilen memurlar her şeyin eksiksiz yerine getirileceğini ve bütün masrafların padişah tarafından karşılanacağını bildirmişler. Böylece bir akçe dahi harcanmamıştır. Mehmed Emin Efendi, padişahın bu tavrının Abdullah Eyyûbî'nin geride kalan yakınlarının üzüntüsünü unutturduğunu söylemiştir. Abdullah Eyyûbî'nin cenazesi öğle namazına doğru öğrencilerinin omuzlarında Eyüp Camii musallasına getirilmiş, öğle namazının ardından cenaze namazı kılınmıştır. Namazın ardından cemaate iştirak eden herkes helallik vermiştir. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin ayak tarafındaki duvara yakın kısma defnedilmiştir. Oğlunun ifadesine göre Abdullah Eyyûbî, defnedileceği yeri otuz sene önce hazırlatmıştır.⁴⁰ Ahmed Lütî de Abdullah Eyyûbî'nin cenaze namazının büyük bir kalabalık tarafından kılındığını ve ardından hayatta iken hazırlattığı kabre defnolunduğunu söylemiştir.⁴¹

Eserleri

Abdullah Eyyûbî'nin, üç dilde eserler yazdığından bahsedilmiştir.⁴² Ancak telif ettiği bu eserlerin sayısı ve isimleri konusunda kaynaklarda farklı bilgilere yer verilmiştir. Oğlu, Abdullah Eyyûbî'nin büyüklü küçüklü yirmiden fazla eseri olduğunu söylemiş, ancak eserlerin içeriğine ve isimlerine dair hiçbir bilgi vermemiştir.⁴³ Abdullah Eyyûbî'den bahseden araştırmacılar ise farklı sayı ve isimlerle otuzaya yakın teliften söz etmişlerdir.⁴⁴ Çalışmamız esnasında terâcim müelliflerinin bahsettikleri eserlerin çoğuna ulaşmakla birlikte Abdullah Eyyûbî'ye nispet edilen kimi eserlere ulaşamadık. Bunun yanında o müelliflerin hiç bahsetmedikleri eserlerin olduğunu tespit ettik. Tespit edilen eserleri incelediğimizde aynı eser için birden fazla isme atıf yapıldığını gördük. Bu eserlerin bazıları basılmış, bazıları da halen yazma halinde gerek Türkiye'deki ve gerekse yurt dışındaki çeşitli kütüphanelerde araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

40 Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, s. 120-123.

41 Ahmed Lütî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 72.

42 Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, I, 64.

43 Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, s. 121.

44 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 379-381; a.mlf, "Abdullah Eyyûbî", *Sırât-ı Müstakîm*, s. 75, 76; Ahmed Lütî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 72, 73; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 489; Hayruddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 131; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 424; Haskan, "Abdullah Eyyûbî", *Eyüplü Meşhurlar*, I, 30-32.

Eserlerinin çoğunda ya müellif tarafından verilen telif tarihini ya da müstensih tarafından belirtilen istinsah tarihini bulmak mümkündür. Bunun yanında telif veya istinsah tarihine dair hiçbir bilgiye yer verilmeyen risaleler de bulunmaktadır. Bu eserleri konularına göre tasnif ettik ve bu çerçevede değerlendirmeye tabi tuttuk. Eserlerin içeriklerinden bahsettik, matbu olanlarının basıldıkları tarih ve basım yerleri, yazma olanlarının ise buldukları kütüphanelerden söz ettik. Daha sonra da Abdullah Eyyûbî'ye nispeti kesin olmayan eserleri zikrettik.

Kur'an İlimlerine Dair Eserleri:

Müteşâbihâtü'l-Kur'an: Abdullah Eyyûbî'nin 3 Zilhicce 1218 (15 Mart 1804) yılında tamamladığı bu eser Kur'an ilimlerine dairdir. Fatihâ sûresinden Nâs sûresine kadar geçen ve lafzen birbirine benzer (müteşâbih) ayetlerin zikredildiği bir eserdir. Abdullah Eyyûbî, eserin sonunda bu eserini *el-Kâmûsü'l-muhît* sahibi Fîruzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Besâir fî letâîfi'l-Kur'an*⁴⁵ adlı eserinden istinbat ettiğini söylemiştir.⁴⁶ *Müteşâbihâtü'l-Kur'an*'ın müellif nüshası Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinin Üsküdarlı bölümünde 66 numarada kayıtlı olup 77 sayfadır. Bismelenin ardından (قوله الرحمن ... (الرحيم ملك فيمن جعل البسمله منها وفي تكراره أقوال قيل كرر للتأكيد ...

Levâmi'ul-bedr fî büstâni Nâzimetri'z-zehr: Ebû'l-Kâsım eş-Şâtibî'ye (ö. 590/1194) ait, Kur'an âyetlerinin sayısına dair *Nazimetü'z-zehr* adlı kasidenin şerhidir. Abdullah Eyyûbî, mezkûr kasidenin ihtiyaca cevap verecek bir şerhi olmadığı ve bu sebeple mukrî'ler, kasidedeki kapalı yönleri açan, irabını ve kelimelerini beyan eden bir şerhe ihtiyaç hissettikleri için bu şerhe başladığını söylemiştir.⁴⁷ Abdullah Eyyûbî'nin bu kitapta takip ettiği sistem şöyledir: Her sûrenin başında o sûrenin Mekkî mi Medenî mi olduğu hatırlatılmış, sûreler nüzûl sırasına göre ele alınmıştır. Her sûre başında o surenin fasılları, kelime ve harf sayıları zikredilmiş, cüz ve hizip başları gösterilmiştir. Bu eserin yazmalarından bir nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi İbrahim Efendi koleksiyonunda 27 numarada kayıtlı olup 136 sayfadır. Bir nüshası da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinin Üsküdarlı bölümünün 36 numarasına kayıtlı olan mecmuanın 127^a-135^b varakları arasındadır. Ancak buradaki nüsha oldukça karışık ve düzensiz olup cildinden ayrılan sayfalar kitap aralarına iliştilendiğinden çoğu sayfada varak numarası bulunmamaktadır. Eser bismelenin ardından (الحمد لله الذى أحاط كل شئ علمه وأحصى كل شئ عددا)

45 Fîruzâbâdî'nin bu eseri *el-Besâir zevî't-temyîz fî letâîfi'l-Kitâbi'l-azîz* adıyla 1416/1996 yılında Kâhîre'de, altı cilt olarak basılmıştır. İlk beş cildi Muhammed Ali Neccâr tarafından, son cildi ise Abdülalim Tahâvî tarafından tahkik edilmiştir.

46 Abdullah Eyyûbî, *Müteşâbihâtü'l-Kur'an*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Üsküdarlı, nr. 66, s. 76.

47 Abdullah Eyyûbî, *Levâmi'ul-bedr fî büstâni Nâzimetri'z-zehr*, vr. 1b.

... (ولم تنفذ كلماته ولو جاء بمثل البحر مددا.⁴⁸) ifadeleriyle devam etmektedir.

Risâle fî kırâatî's-seb'a ve'l-aşere ve't-takrîb: Abdullah Eyyûbî, eserin baş kısmında şu bilgilere yer vermiştir: “Galata Sarây-ı Hümâyûnu’nda mevcut ağalara talîm-i Kur’ân ve vücûhât-ı Furkâna memuriyetimiz sebebiyle talebimizden bazı ashab-ı isti’dat arz-ı şüphe tarîkiyle; “beyne’l-enâm meşhur olan Seb’a, Aşere ve Takrîb unvanıyla hatemât ne vechile ahz olunmuştur” deyû istifsâr eylediklerinde “أنزل القرآن علي سبعة أحرف” hadis-i şerifinde İmam Cezerî’nin Neşr-i kebîr’inde ve İmam Süyûtî’nin [ö. 911/1505] İtkân’ında ve sair kütüb-i kırââtın bazısında seb’a-i ahrufdan murad ne olduğunu beyân için serd ettikleri tahkîkât beyânına mevkûfdur.”⁴⁹ Diğer eserlerinin ya başında ya da sonunda, eseri yazmaya başladığı tarihi ve eserin yazımını tamamladığı tarihi belirten müellif, bu eserinde bir tarih zikretmemiştir. Muhtevâsından söz edecek olursak şunları söyleyebiliriz: Bu risalede Kur’an-ı Kerîm’in Peygamber Efendimize nasıl nâzil olduğu, Hz. Ebûbekir zamanındaki cem’i, Hz. Osman zamanındaki cem’i, kırâât ilminin eğitiminin (ahz edilmesinin) nasıl olduğu, İstanbul ve Mısır tarîkleri, tilâvet adabı, tilâvet şekilleri, Kur’an-ı Kerîm’in usûlüne göre hatmi gibi konular ele alınmaktadır.

Bu risale de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinin Öğüt bölümünde, 67 demirbaş numarasına kayıtlı olan mecmuanın 152^b-172^a varakları arasındadır. Eser besmelenin ardından (محمد ذاكيات اول مبدع كائنات موجد مصنوعات) ifadeleriyle devam etmektedir. Abdullah Eyyûbî’den bahseden müelliflerin işaret etmediği eserlerden biri sözü edilen bu risaledir. Eserin içeriğine bakıldığında Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde bulunan *Risâle fî cem’i’l-Kur’ân ve’l-kırâat* adlı eserin, bu risalenin bir başka nüshası olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Ancak Mısır’da bulunan bu nüshayı elde edemediğimizden kesin bir hüküm vermek mümkün değildir.⁵⁰

el-Mîzân: Eserin ismi ilk sayfada *Mîzânü’n lî Abdillâh el-Eyyûbî* olarak belirtilmiş olmakla birlikte eser *el-Mîzân* adıyla bilinmiştir. Abdullah Eyyûbî’nin kıraat ilmine dair eserlerinden birisi de budur. Abdullah Eyyûbî bu eserini üç beldede meşhur olan kıraat “tarîk”leri arasında karışıklık vuku bulmasını ve her kârî kendi “tarîk”ini bilsin diye yazdığını söylemiş,⁵¹ kırâât vecihlerini

48 Terâcim müelliflerinin zikrettiği eserler arasında bulunmaktadır. Bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380; Ahmed Lütîfî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 73.

49 Abdullah Eyyûbî, *Risâle fî kırâatî's-seb'a ve'l-aşere ve't-takrîb*, vr. 153b.

50 Söz konusu eser Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde et-Tefsîrû’t-Timuriye arşivinde 485 numarada *Risâle fî cem’i’l-Kur’ân ve’l-kırâat* adıyla kayıtlı olup Ömer b. Halil tarafından 1220/1805 yılında istinsah edilmiştir. 31 varaktan oluşmaktadır.

51 Abdullah Eyyûbî, *el-Mîzân*, Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp, nr. 45 Ze 15/2 109-310, 1a.

tablolar halinde göstermiştir. Sözü edilen yazma, Kütahya Tavşanlı Zeytinöğlü İlçe Halk Kütüphanesinin 45 Ze 15/2 numarasında kayıtlı olan mecmuanın 109. sayfasında başlamaktadır ve 201 sayfadır. Eserin adının alt kısmında besmele-i şerif zikredilmiş, ardından (الحمد لله الرحمن الذي علمنا القرآن وخلقنا وعلمنا البيان والصلاة) ... (السلام على أكمل الرسل ...) ifadeleriyle devam etmiştir. Bursalı Mehmed Tahir'in *Şerhu Mîzânî'l-kurrâi'l-'aşera* adıyla bahsettiği eser bu olsa gerektir.⁵²

Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Eyüp Semtine Dair Eserleri:

Ebû Eyyûb el-Ensârî'den Rivayet Edilen Hadislerin Tercüme ve Şerhi: Ali b. Ahmed el-Ensârî eş-Şâfiî'nin *Nefehâtü'l-abîri's-sârî fi fezâili Ebî Eyyûb el-Ensârî*⁵³ adlı eserinin tercüme ve şerhidir. Abdullah Eyyûbî bu eseri Arapça bilmeyen kimselerin de istifade etmesi maksadıyla Türkçeye çevirdiğini söylemiştir.⁵⁴ *Nefehâtü'l-abîr'*de Ali b. Ahmed el-Karafi, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayet ettiği hadislerden kendisine ulaşan iki yüz hadisi cem etmiştir. Eserin sonunda bir sonuç bölümü bulunmaktadır. Sonuç bölümünde öncelikle Halid b. Zeyd Hazretlerinin nesebini, ardından Ensârın (r.a) faziletleri ve Ensâr içinden de özellikle Hâlid b. Zeyd Hazretlerine mahsus faziletleri genişçe ele almıştır. Abdullah Eyyûbî bu eserin şerh ve tercümesini 1210 yılının Ramazan ayının başında (1796 yılının Mart ayı) Perşembe günü sabah namazından sonra bitirdiğini ifade etmiş ve merhum anne ve babasına dua ederek eserine son vermiştir.⁵⁵ Bu eserin bir nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa bölümünde 203 demirbaş numarasına kayıtlıdır.⁵⁶ Müellif, besmelenin ardından (... حمد لا يحمى وشكر لا ينقص اول ذات واجب الوجود ...) ifadeleriyle devam etmektedir.

Risâle fi hakkı Hazret-i Ebî Eyyûb el-Ensârî (r.a): Besmele ile başlayıp (حمد (بي حد وشكر بي عد اول جناب حق وفياض مطلق وخالق السموات والارض اولان مولاي متعال حضرتلرينه ...) diye devam eden bu eser Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinin Öğüt

52 Bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 381.

53 Bu eser için bkz. Bağdatlı, *İzâhü'l-meknûn*, II, 665. Müellif burada Ali b. Ahmed eş-Şâfiî'nin 940 senesi civarında vefat ettiğini söyler. Ancak Ali b. Ahmed eş-Şâfiî'nin eserini şerh eden Abdullah Eyyûbî'nin mezkûr şerhinde geçen şu ifadeler bu bilginin geçerliliğini sorgulatacak niteliktedir: "Tarihi hicrînin 972 senesinde hatimetü'l-huffâz imam Suyûti kaddesallahü esrârahü Hazretlerinin tilmizlerinden ve kendilerinden bilâ vasıta ve bi'l-vasıta ehâdis-i şerif ahz eden ve Ali b. Ahmed el-Ensârî eş-Şâfiî nam âlim-i âmil, zaman-ı saltanat-ı Sultan Süleyman aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufranda Mahmiyye-i Konstantiniyye'ye sefer edüp..." Görüldüğü gibi 972 senesinde Suyûti'den ve öğrencilerinden hadis-i şerif öğrenen Ali b. Ahmed'in 940 senesi civarında vefat ettiğine dair bilgi doğru değildir.

54 Abdullah Eyyûbî, *Nefehâtü'l-abîri's-sârî fi fezâili Ebî Eyyûb el-Ensârî*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 203, vr. 2b.

55 Eyyûbî, *Nefehâtü'l-abîri's-sârî fi fezâili Ebî Eyyûb el-Ensârî*, vr. 274a.

56 Terâcim müelliflerinin zikrettiği eserler arasında bulunmaktadır. Bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380.

bölümünün 67 numarasına kayıtlı olan mecmuanın 114^a-146^a varakları arasındadır. 1210 (1795/1796) yılında Derviş Mustafa Gülşenî tarafından istinsah edilmiştir. Abdullah Eyyûbî bu risaleyi aynı numarada kayıtlı mecmuanın bir önceki sırasında yer alan *Risâle fi Hazret-i Ebû Eyyûb el-Ensârî* adlı risaleye zeyl olmak üzere telif ettiğini ifade etmiş, Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri ve civarında medfûn bulunan diğer zevatın kabirlerini ziyarete gelen kimselerin kalplerini mahabbetle doldurmak üzere Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerine dair hikâyeleri derlemek maksadını taşıdığını bildirmiştir.⁵⁷

Abdullah Eyyûbî'nin bu eseri altı bâbdan oluşmaktadır. Birinci bâbda (115^a-116^b) Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerinin nesebi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. İkinci bâbda (116^b-117^a) Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerinin zımnen geçtiği âyet-i kerimeler zikredilmektedir. Üçüncü bâbda (117^a-120^a) Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin İstanbul'un fethi ile nasıl ortaya çıktığı izah edilmektedir. Dördüncü bâbda (120^a-122^a) Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerinin rivayet ettiği bazı hadis-i şerifler zikredilmekte ve izah edilmektedir. Beşinci bâb (122^a-125^b) ziyaret adabı, altıncı bâb (125^b-146^b), Eyüp Sultan Türbesi ve Camii civarında medfûn olan bazı zevat hakkındadır.⁵⁸ Eserin içeriğine bakıldığında Abdullah Eyyûbî'ye Ahmed Lütfî tarafından nispet edilen "*Risâle fi men düfine fi civâri Ebî Eyyûb el-Ensârî*" ve "*Ahkâmü'l-müsâfirîn*"; Bursalı Mehmed Tahir tarafından nispet edilen "*Ahkâmü'l-müsâfirîn fi men düfine fi civâri Ebî Eyyûb el-Ensârî*" ve "*Âdâbü'l-müsâfirîn*" adlı eserlerin sözünü ettiğimiz *Risâle fi hakkı Hazret-i Ebî Eyyûb el-Ensârî* adlı risale olma ihtimali oldukça yüksektir.

Âdâb-ı ziyâret-i Hazreti Hâlid b. Zeyd: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinin Öğüt bölümünün 67 numarasına kayıtlı olan mecmuanın 146^b numaralı kısmında geçen tek sayfalık bir yazıdır. Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerinin kabrini ziyaret için gelen kimselerin dikkat etmesi gereken hususlarla ilgilidir. Bu yazının başında veya sonunda müellifinin ismi geçmez. Ancak bahsedilen mecmuada *Âdâb-ı ziyâret-i Hazreti Hâlid b. Zeyd* başlığı ile geçen bu yazının öncesindeki ve sonrasındaki metinlerin Abdullah Eyyûbî'ye ait olması ve bu yazının muhtevası, Abdullah Eyyûbî'ye ait olma

57 Abdullah Eyyûbî, *Risâle fi hakkı Hazret-i Ebû Eyyûb el-Ensârî*, vr. 114b.

58 Burada zikrettiği ve haklarında bilgi verdiği kimseler şunlardır: Köçek Seyyid Efendi (125b), Baba Yusuf (128a), Mevlâna Musannifek (129a), Hâtipzade Muhyiddin Muhammed (131a), Muslihiddin Mustafa Kastalânî (133a), Efdalüddin el-Hüseynî (Efdalzâde) (135a), Ali Kuşçu (136b), Sinanüddin Yusuf b. Hızır b. Celâleddin (138b), Mevlâna Hayruddin (139b), Muhyiddin Muhammed b. Abdülevvel Tebrîzî (Saçlı Emir Efendi) (140a), Molla Şeyh (140b), Mevlâna Kasım İzârî Germiyânî (141a), Ebû'l-Hayr b. İmam Cezerî (141b), Müeyyidzâde Abdurrahman (142a), Mevlâna Yusuf Kadı Bağdâdî (143a), Hacı Halife Abdurrahim el-Müeyyidî (143b), Muhyiddin b. Muhammed b. Ali b. Yusuf b. Mevlâ Fenârî (144a), Çivizâde Muhyiddin Muhammed b. İlyas (144b), Seyyid Ahmed Paşa (145b), (Ahmed) Kutbüddin Acemî (145b).

ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca bir önceki risalenin⁵⁹ beşinci babında burada uyulması gereken ziyaret adabını biraz daha genişleterek ele alması, iki yerde de benzer ifadelerin kullanılması ve Abdullah Eyyûbî'nin Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerine olan derin sevgisi yine bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bu kısa risale (آداب زيارة حضرة خالد ابن زيد قاعده بو منوال اوزره حرکت اولونه ابتدا جامع شریفه) (ورواب نافله ایکی رکعت الله تعالینک رضاسیچون نماز قله ... ifadeleriyle başlamaktadır.

Fıkıh İlmine Dair Eserleri:

Hediyetü'l-huccâc: Müellif hac niyetiyle Mekke'ye yönelenlere hediye olsun diye bu kitabı yazdığını söylemiştir. Bu eserinde ise hac ile ilgili kavramları, ihrama girip ihramdan çıkana kadar yapılacak olan amelleri, okunacak duaları ele almış ve bu dualardan bazısının Türkçelerini zikretmiştir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Kasidecizâde bölümünde 254 numarada kayıtlı olup 27 varaktır. Besmele ile başlayıp (الحمد لله الذى) (فرض على عباده المؤمنین جی بیته الحرام وعلم مناسك أعمال الحج وبعضها بنص الكتاب وبعضها بلسان حبيبه أفضل الأنام) ifadeleriyle devam etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere 1229 (1813/1814) senesinde hacca giden Abdullah Eyyûbî'nin bu eseri hacdan dönüşte yazmış olması muhtemeldir.⁶⁰ Kimi kaynaklarda Abdullah Eyyûbî'ye *Hediyetü'l-huccâc fi'l-menâsik* adıyla nispet edilen eser ile bu eser aynı olsa gerektir.⁶¹

Tuhfetü'l-imam fî mesâilî's-sıyâm: Abdullah Eyyûbî, eserin başında bu eseri bazı talebelerin fıkıh kitaplarında dağınık olan oruç, fıtır sadakası ve i'tikaf gibi Ramazan ayı ile ilgili meseleler hakkında sorular sormaları üzerine yazdığını ifade etmiştir.⁶² Eser beş bölümdür. Birinci bölüm oruçla ilgilidir. İkinci bölüm teravih namazı ile ilgilidir. Üçüncü bölüm fıtır sadakası, dördüncü bölüm bayramlar, beşinci bölüm de kurban hakkındadır. Beş ana bölüm kendi içinde alt bölümlere ayrılmıştır. 1233 (1817-1818) yılında başladığı eseri 1234 (1818-1819) yılında tamamlamıştır. Eserin dili Arapçadır. 45 varak olan bu eserin bir nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 654 numarada kayıtlıdır. Besmeleyle başlayan eser (الحمد لله الذى أنعم علينا بفرضية صيام رمضان وفضلنا على سائر الأمم بوجود صدقة الفطر ... ifadeleriyle devam etmektedir.

59 Abdullah Eyyûbî, *Risâle fi hakkı Hazret-i Ebû Eyyûb el-Ensârî*, vr. 122^b, 125^b.

60 Bu eser 1260 (1844/1845) yılında İstanbul'da basılmış olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinin Tırnovalı bölümünde 1844 numarada kayıtlıdır. Matbu nüsha 19 sayfadır.

61 Bkz: Ahmed Lütfî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 73; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, 64. Bursalı Mehmed Tahir ise *Hediyetü'l-huccâc* adıyla zikretmiştir. Bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380.

62 Abdullah Eyyûbî, *Tuhfetü'l-imam fî mesâilî's-sıyâm*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 654, vr. 1a .

Burada sözünü ettiğimiz eserin adı ile ilgili şu noktaya da temas etmekte yarar vardır: Kaynaklarda Abdullah Eyyûbî'ye nispet edilen eserlere yer verilirken farklı isimlerden söz edilmiştir. Sözelimi *Osmanlı Müellifleri* ve *Sicill-i Osmânî* adlı kaynaklarda “*Tuhfetü'l-imam fi fezâilî's-sıyâm*”⁶³, ve *Târih-i Lûtfî*'de ve *Hediyyetü'l-ârifn*'de ise “*Tuhfetü'l-enâm*”⁶⁴ isimleri zikredilmiştir. Abdullah Eyyûbî ise sözünü ettiğimiz kitabın baş kısmında, kitabına “*Tuhfetü'l-imam fi mesâilî's-sıyâm*” adını verdiğini belirtmiştir.⁶⁵ İfade edilen farklı adlandırmalara bakıldığında aynı kitaptan farklı isimlerle söz edildiği sonucuna varılabilir.

Mahmûdiyye fi'l-ferâiz: Bursalı Mehmed Tâhir'in bahsettiği eserlerden bir diğeri de *Mahmûdiyye fi'l-ferâiz*'dir. Bu eser Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesinde 26655/2 demirbaş numarasında Eyyûbî Abdullah b. Sâlih Reîsülkurra adına kayıtlıdır. Ancak ne baş kısmında ne de son kısmında bu eserin Abdullah Eyyûbî'ye ait olduğuna işaret eden bir bilgi bulunmamaktadır. 26655/2 demirbaş numarasına kayıtlı mecmuanın 177^a-181^a varakları arasında bulunan ve beş varaktan oluşan bu eser, miras hukuku ile ilgilidir. Müellif, besmelenin ardından (الحمد لله رب العالمين والصلوة على نبيه محمد وآله أجمعين قال النبي عليه السلام ... تعلموا الفرائض وعلموها الناس فإنه نصف العلم ...) ifadeleriyle sözünü sürdürmüştür.

Nahiv İlmine Dair Eserleri:

Tekmile-i Muharrem: İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) nahve dair *Kâfiye* adıyla meşhur eseri üzerine Molla Câmî'nin (ö. 898/1492) yazdığı *el-Fevâidü'z-zıyâiyye* adlı şerhine Tokatlı Muharrem Efendi tarafından yapılan ve yarım kalan şerhin tamamlayıcısı mahiyetinde olan bir eserdir. Abdullah Eyyûbî Tokatlı Muharrem Efendi'nin yarım bıraktığı şerhi bedel bahsinden başlayarak tamamlamıştır. Eyyûbî, bu eserini 25 Rebûlevvel 1237 yılında (20 Aralık 1821) yılında yazmıştır. Eser birkaç defa basılmıştır. 1256 (1840/1841) yılında Bulak'ta, 1274 (1857/1858) senesinde Dâru't-Tıbâati'l-Âmire'de 605 sayfa halinde basılan eserin bir nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi İbrahim Efendi bölümünde 709 numarada kayıtlı iken, 606 sayfa halinde, 1309 (1891/1892) senesinde Matbaa-i Osmâniyye'de basılan bir nüshası da Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi İzmirli İbrahim Hakkı bölümünde 2918 numarada kayıtlıdır.

Fevâihu'l-ezkâr fî halli Netâici'l-efkâr: Birgivî'nin nahiv ile ilgili *İzhâr* adıyla meşhur eserine Kuşadalı Mustafa b. Hamza'nın⁶⁶ (ö. 1085/1674'ten

63 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, 64.

64 Ahmed Lütfî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, V, 72; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifn*, I, 489.

65 Abdullah Eyyûbî, *Tuhfetü'l-imam fi mesâilî's-sıyâm*, vr. 1b.

66 Kuşadalı Mustafa b. Hamza için bkz. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 232; İsmail Durmuş, “Adalı, Seyh Mustafa”, *DİA*, I, 347.

sonra) yazdığı *Netâici'l- Efkâr* adındaki şerhin kısaltılmış ve basitleştirilmiş şeklidir. Abdullah Eyyûbî bu eserin aslında bir şerh olmakla birlikte uzun olması sebebiyle ilme yeni başlayanları yordüğünü ifade etmiştir. Zamanın çocuklarının bu eseri daha kolay anlaması için bir şeyler yapmayı aklından geçirdiğini, ancak dünya meşgalelerinin kendisini bu önemli ve hayırlı işten alıkoymadığını, nihayet ihtiyarlık kapıya dayanıp saçına aklar düşünce Allah tarafından kendisine “necib ve akranları arasında seçkin, benzerine az rastlanır, hâfız-ı Kur’ân bir evlat” ihsan edilip de o çocuğun kendisini bu eseri yazmaya teşvik etmesi üzerine artık geçerli bir özrünün kalmadığını düşünmüş, azıcık sermaye ve pek çok engel ile yazmaya başladığını söylemiştir.⁶⁷

Abdullah Eyyûbî, eserini 1247 (1831/1832) senesinde tamamlamıştır. 1282 (1865/1866) senesinde Matbaa-i Âmirede basılan nüsha 243 sayfadır. Yazma nüshalarından biri Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Dârulmesnevî bölümünde 494 numarada kayıtlıdır.

Muhtelif Konulardaki Eserleri:

Terceme-i Şerh-i Risâle-i Teslîk-i Nakşibendîye: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları bölümünde 550 numarada Abdullâh b. Sâlih b. İsmâil İstanbûlî adına kayıtlı olan bu eser 92 sayfadır. Eserin son kısmında 1201 (1786/1787) yılında Şeyhzâde Mustafa Fethi tarafından tahrir edildiği not düşülmüştür. Bu eser Ebû Saîd Muhammed Hâdimî Hazretlerinin (ö. 1176/1762) *Risâle-i Teslîk-i Nakşibendîyye* adlı eserinin Ahmed Trabzonî⁶⁸ şerhinin Abdullah Eyyûbî tarafından yapılan tercümesidir. Eser Nakşibendî tarikatı âdabı hakkındadır. Abdullah Eyyûbî bu eseri, Ahmed Trabzonî şerhindeki Arapça ibarelerin kolay anlaşılmasını ve herkes tarafından gerektiği kadar faydalanılmaması için Türkçeye çevirdiğini ifade etmiştir.⁶⁹ Eser besmele ile başlamış ve ardından (حمد ثنا وبی پایان وشکر سپاس فراوان اول ذات (واجب الوجود واول قادر حی ذوالکرم والجوده مختص وسزادرکه ... ifadeleriyle devam etmiştir.⁷⁰

Çalışmalarımız esnasında Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde *Terceme-i şerh-i risâle-i tâlibîn* adında Abdullah Eyyûbî’ye nispet edilen ve 43 varaktan oluşan bir eser tespit edilmiştir. Eser sözü edilen kütüphanenin “Tasavvuf-ı Türki” bölümünde, 71 numarada kayıtlıdır. İfade edilen

67 Abdullah Eyyûbî, *Fevâihü'l- ezkâr fi halli netâici'l- efkâr*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282, s. 3.

68 Ahmed Trabzonî için bkz: Ali Üremiş, “Yeni Bilgiler Işığında Trabzonlu Köseç Ahmed Dede”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2006, sayı: 19, s. 175-191.

69 Abdullah Eyyûbî, *Terceme-i Şerh-i Risâle-i Teslîk-i Nakşibendîye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, nr. 550, s. 2.

70 Terâcim müelliflerinin zikrettiği eserler arasında bulunmaktadır. Bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380.

bölüm adına bakıldığında *Terceme-i Şerh-i Risâle-i tâlibîn* adlı bu risalenin İstanbul'da kayıtlı *Terceme-i Şerh-i Risâle-i Teslîk-i Nakşibendîye*'nin bir nüshası olması muhtemeldir.

Miftâhu saâdeti'l-Medine: Müellif bu eseri ile ilgili olarak Nureddin Ali b. Ahmed es-Semhûdî'nin (ö. 911/1505-1506) *Vefâû'l-vefâ bi-ahbâri Dâri'l-Mus-tafâ* adındaki eserini ihtisar babında kaleme aldığını ve Medîne-i Münevver'e'nin "ahvâl ve atvârından bir nebze lisan-ı Türkî ile cem'" ettiğini ifade etmiştir. Eserin baş kısmında bu kitabı telif ederken içinde bulunduğu ruh halini şöyle anlatmıştır: "Cemû'l-mü'minîn ile bi'l-iştirâk Hâlık ve Râzık olan Mevlâ-yı Zü'l-Celâl ve'l-Cemâlin Beyt-i Mükerrer'inden mehcûr ve seyyid ve şeffimiz Cenab-ı Rasûl-i Kibriyâ'nın Ravza-i Mutahhara'sını ziyaretten dûr olduğumuza mahzûn ve mağmûm olmuş iken bi-avnillahi'l-Meliki'l-Ğafur ve bi-iâneti'l-Azîzi'ş-Şekûr iş bu 1227 [1812/1813] senesi İd-i adhâsında [Kurban Bayramında] ol belde-i mübâreke-i tayyibe-i tâhirenin mücessime ve müşebbihe olan havâric ve bî-mezheb ve bî-dînin tasallut ve şerrinden tahlîsini müş'ir kelimât-ı mübeşşire vürûduyla mübeşşir olup hümûmumuz sürûra ve gumûmumuz inşirâh-ı sudûra mütehavvil ve 1228 [1813] senesi bi'l-yümni ve'l-ikbal duhûl eyledikde..." Bu duygularla Medine'ye varan Abdullah Eyyûbî, Medine-i Münevver'e'ye o kadar hayran olur ki oradan ayrılmak kendisine çok ağır gelmiştir. Her gönülde aynı hasret ve ayrılık ateşinin yandığını, "yaktı birkaç senedir gönlümüzü nâr-ı firâk" teranesinin dönüp durduğunu gören Abdullah Eyyûbî insanlara hizmet olsun diye bu kitabı yazdığını söylemiştir.⁷¹

Bu eser, sekiz bâb ve bir hâtime olmak üzere dokuz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Medine'nin isimleri hakkındadır. İkinci bölüm Medine'nin özellikleri ve faziletleri beyanındadır. Üçüncü bölüm ilk sakinleri ve Peygamber Efendimizin teşrifine kadar kimlerin ikamet ettiğine dairdir. Dördüncü bölüm Ravza-i Mutahhara'nın inşâsı, sur ve minarelerinin mimarı ile ilgilidir. Beşinci bölüm Medine'nin sokakları, civarındaki dağları ve kuyuları hakkındadır. Altıncı bölüm Medine'de ve civarında meşhur kimselerin kabirleri ve şehit düştükleri yerler hakkındadır. Yedinci bölüm Medine'deki mescitler hakkındadır. Sekizinci bölüm Medine'yi ziyaret etmenin fikhî hükmü hakkındadır. Sonuç bölümü ise Medine'yi ziyaret âdâbı ve ziyaret esnasında okunacak dualarla ilgilidir. Eserin dili Türkçedir.

Bu eser Ankara Milli Kütüphane'de Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 324 dvd numarası ve 06 Mil Yz A 5541 arşiv numarası ile kayıtlıdır. 97 varaktır. Ahmed b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Bir nüshası da

71 Abdullah Eyyûbî, *Miftâhu saâdeti'l-Medine*, Milli Kütüphane, Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 5541, vr. 2b.

Balıkesir İl Halk Kütüphanesinde 10 Hk 649 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellif, besmele ile başladığı sözüne (حمد لا يزال وشكر في زوال اول خلاق جهان ورازق انس وجن اولان ذات ... اجل احد ...) ifadeleriyle devam etmiştir. Kaynaklarda Abdullah Eyyûbî'ye *Ahvâl-i Medine-i Münevvere* adıyla nispet edilen eser ile bu eserin aynı olma ihtimali yüksektir.⁷²

Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye: Nesefî'nin (ö. 537/1142) "*Akâid*"ine Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) yazdığı şerhin Hayâlî (ö. 875/1470) tarafından yazılan Hâşiyesine Abdullah Eyyûbî'nin yazdığı Hâşiyedir. Abdullah Eyyûbî bu eseri 1232 (1816/1817) yılında yazmıştır. Eser 1307 (1890) yılında İbrahim Efendi Matbaasında basılmıştır. 444 sayfadan oluşan bir nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Abdülğani Ağa bölümünde, 195 numarada kayıtlıdır. Eserin aynı kütüphanede farklı tarih ve matbaalarda basılan değişik nüshaları bulunmaktadır.

Ehâdis-i Kudsiyye Tercümesi: Cârullah mahlaslı Veliyyüddin Efendi'nin⁷³ (ö. 1151/1738) 1099 (1687/1688) senesinde derlediği kutsî hadislerin tercümesidir. Abdullah Eyyûbî, musannifin kitabını üç bâb üzere tasnif ettiğini, ancak kendisinin sadece birinci bâbı tercüme ettiğini, ikinci ve üçüncü bâbları terk ettiğini belirtmiştir.⁷⁴ Eserin bir nüshası Millet Yazma Eser Kütüphanesi A.E. Şeriyye bölümünde 71 numarada kayıtlı olup 185 varaktır. Eser besmele ile başlayıp (... حمد وثنا وشكر في انتها اول ذات متوحده لائق ومختصده كى ...) ifadeleriyle devam etmektedir.

Tezkiretü'r-rumât: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi bölümünde 1418 numarada kayıtlı olan bu eser okçuluk ve atıcılık ile ilgilidir. Ahmed Lütfî'nin *Fedâil-i remyi's-sihâm* adıyla zikrettiği eser de bu olsa gerektir.⁷⁵

Abdullah Eyyûbî'ye Nispeti Teyit Edilemeyen Eserler:

Zikredilen eserlerin dışında terâcim müelliflerinin Abdullah Eyyûbî'ye nispetle bahsettikleri, ancak bizim ulaşamadığımız ve Abdullah Eyyûbî'ye nispetini teyit edemediğimiz eserler de bulunmaktadır. Bunlardan kimisi hak-

72 Bkz: Ahmed Lütfî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 73; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, 64. Bursalı Mehmed Tahir ise *Miftâhu saâdeti'l-Medine* adıyla zikretmiştir. Bkz: Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380.

73 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 267; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 118, 119; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, IV, 75; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 501.

74 Abdullah Eyyûbî, *Ehâdis-i Kudsiyye Tercümesi*, Millet Yazma Eser Ktp., A.E. Şeriyye, nr. 71, vr. 2b -3a.

75 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380; a.mlf, "Abdullah Eyyûbî", *Sırât-ı Müstakim*, s. 75; Ahmed Lütfî, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 73.

kında az da olsa bilgi elde edebilmek de çoğu ile ilgili hiçbir bilgiye ulaşamadık. Burada haklarında hiçbir bilgi elde edemediğimiz eserlerin sadece isimlerini vermekle yetinmek durumundayız.

Minhatü'l-bâri: Bursalı Mehmed Tahir bu eserin Molla Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) iki kelimeli hadislerden derlediği kırk hadise şerh niteliğinde olduğunu söylemiştir.⁷⁶ Ancak araştırmalarımız esnasında Abdullah Eyyûbî'nin böyle bir eserini tesbit edemedik.

Risâle-i beyân-i tilâvet-i Fâtîha: Ömer b. Halil tarafından istinsah edilen bu eser Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde et-Tefsîru't-Timuriye arşivinde 485 numarada kayıtlı mecmuanın 32-45 varaklar arasındadır.

Şerhu Mir'âtü'n-nâzirin: Bursalı Mehmed Tahir, bu eserin Âkifzâde Amâsî'nin *Mir'âtü'n-nâzirin* adlı eserine şerh olduğunu söylemiştir.⁷⁷

Bunların dışında terâcim müelliflerinin Abdullah Eyyûbî'ye attettikleri şu eserler hakkında ise hiçbir bilgiye ulaşamadık: İmtihânü'l-ezkiyâ şerhi (tamamlanmamış), Sûre-i Fetih Tefsiri, Mecâlisü'l-mevâiz, Mecmûatü'l-fevâid, Hayâtî Efendinin Cem' Ettiği Ehâdis-i Erbaîn'i Şerh, Ebû'l-Hasan Şâzelî'nin Menâkıbının Tercümesi, Silsiletü'z-Zeheb'in Arapça Şerhinin Tercümesi, Mestçizâdenin Fezâil-i Cemaat Risalesinin Tercümesi, Rahmâniyye mine't-tefsir, Nesâihu'l-mülûk, Îkâzü'l-kurrâ. Bu eserler Bursalı Mehmed Tahir'in zikrettiği eserlerdir.⁷⁸ Ahmed Lütfî, Bağdatlı İsmail Paşa, Hayruddin ez-Zirikli gibi müellifler bu eserlerin çoğundan söz etmişlerdir.⁷⁹ Bunlardan farklı olarak Bağdatlı İsmail Paşa Mecmûatü'l-ulûm adında bir eserden daha bahsetmiştir.

Kaynakça

- Abdullah Eyyûbî, *Ehâdis-i Kudsiyye Tercümesi*, Millet Yazma Eser Ktp., A.E. Şeriyeye, nr. 71.
- _____, *el-Mîzân*, Kütahya Tavşanlı Zeytinolu İlçe Halk Ktp, nr. 45 Ze 15/2.
- _____, *Fevâihu'l-ezkâr fi halli netâici'l-efkâr*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282.
- _____, *Hediyetü'l-huccâc*, Süleymaniye Ktp., Kasıdecizade, nr. 254.
- _____, *Levâmiu'l-bedr fi büstâni Nazîmeti'z-zehr*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 27.
- _____, *Miftâhu saâdeti'l-Medine*, Milli Kütüphane, Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 5541.

76 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380; a.mlf, "Abdullah Eyyûbî", *Sirât-ı Müstakîm*, s. 75; ; Ahmed Lütfî, *Tarih-i Deolet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 73.

77 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 380; a.mlf, "Abdullah Eyyûbî", *Sirât-ı Müstakîm*, s. 75. Bağdatlı İsmail Paşa da bu eserden söz etmiştir: Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 489.

78 Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 379-381; a.mlf, "Abdullah Eyyûbî", *Sirât-ı Müstakîm*, s. 75, 76.

79 Ahmed Lütfî, *Tarih-i Deolet-i Aliyye-i Osmaniyye*, V, 72, 73; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 489; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 131.

- _____, *Müteşâbihâtü'l-Kur'an*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Üsküdarlı, nr. 66.
- _____, *Nefehâtü'l-abîri's-sârî fi fezâili Ebî Eyyûb el-Ensârî*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 203.
- _____, *Risâle fi hakkı Hazret-i Ebî Eyyûb el-Ensârî*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Öğüt, nr. 67, vr. 114-146.
- _____, *Risâle fi kırââtî's-seb'a ve'l-aşere ve't-takrîb*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Öğüt, nr. 67.
- _____, *Terceme-i Şerh-i Risâle-i Teslik-i Nakşibendiye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, nr. 550.
- _____, *Tuhfetü'l-imam fi mesâilî's-sıyâm*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 654.
- Ahmed Lütfi, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1302, V.
- Akdemir, Mustafa Atilla, *Hâmid b. Abdullah el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve "Zübdetü'l-İrfân" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- Akkuş, Recep, "Reîsülkurrâ", *DİA*, XXXIV, 545-546.
- Altunsu, Abdülkadir, "Hamîdîzâde Mustafa Efendi", *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.
- Amâsî, Âkîfzâde, *Kitabü'l-mecmû' fi'l-mesmû' ve'l-meşhûd*, çev: Hikmet Özdemir, İstanbul: Türkiye İlmî İçtimaî Hizmetler Vakfı Yay., 1998.
- Arslan, Ahmet Turan, *İmam Birgivi, Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, İstanbul: Seha Yay., 1992.
- Arslan, Durmuş, "Kıraat İlminde İcâzetnâme Geleneği ve Bir İcâzetnâme Örneği", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas: 2003, sayı: VII/2, s. 291-317.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin: Esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- _____, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Kesfî'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-müfessirîn*, İstanbul: Bilmen Yay., 1973.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1333.
- _____, "Abdullah Eyyûbî", *Sırât-ı Müstakîm*, İstanbul 24 Mart 1326, cilt: 6, sayı: 135, s. 75-76.
- Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul: İsmail Akgündüz Matbaası, 1966.
- Efendioğlu, Mehmet, "Abdullah Eyyûbî", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sempozyumu VI*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2003, s. 318-323.
- Elmalı, Hüseyin, "İzhârü'l-esrâr", *DİA*, XXIII, s. 506-507.
- Haskan, Mehmet Nermi, "Abdullah Eyyûbî", *Eyüplü Meşhurlar*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2004, I.
- İpşirli, Mehmet, "Mustafa Efendi, Hamîdîzâde" *DİA*, XXXI, 298-299.
- İzgi, Cevat, "Müftîzâde Abdürrahim Efendi", *DİA*, XXXI, 507.
- Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifin*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996.
- Molla Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidîyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314.

_____, *Umdetü'l-hullân fi îzâhi Zübdeti'l-irfân*, İstanbul: Y.y., 1854.

Öngören, Reşat, "Molla Mehmed Emin Efendi" *DİA*, XXX, 258-259.

Turgut, Ali, "Abdullah Eyyûbî", *DİA*, I, 102-103.

Üremiş, Ali, "Yeni Bilgiler Işığında Trabzonlu Köseç Ahmed Dede", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2006, sayı: 19, s. 175-191.

Zirikli, Hayruddin, *el-A'lam: Kâmûsu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-arabi ve'l-müsta'ribine ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 15. Baskı, 2002.